

Utdrag ur minnesberättelse från Stig Hedmark, född 1912

”Jag var 19 år gammal och bodde i mitt föräldrahem i Bergsmanshyttan. (...) Många milor skulle kolas här under hösten. Kolarlivet har varit sägenomspunnet och lite romantiskt, då fantasin fick spela fritt. För naturvännen var det fascinerande, att se de svarta högarna stå där i skogen, rykande sin friska och säregna doft. (...) Allt virke i skogen, som inte kunde användas till sågtimmer, massaved eller annat gagnvirke, upparbetades till kolved, som det senare kolades av. Bolaget hade många kolare, som kolade sådär var och en 3–7 milor varje höst.

Först skulle en kolbotten göras iordning. Sådana fanns i regel där det kolats många gånger tidigare. Kolbotten röjdes av och ”skottades ut”, som man sa. Den jämnades till så den blev bra att resa veden på. Sedan skulle kolveden, som var upplagd i ”res”, köras till kolbotten. Milan ”kördes in”. Men först restes en kraftig påle i centrum av kolbotten. Den 3 meter långa veden restes omkring pålen. Milan blev så större i omkrets och det var noga med att få den så rund och jämn som möjligt. Samt att den blev tillräckligt avsmalnande upptill. En fullstor mila kunde innehålla ca 150 kubikmeter ved.

När veden var inkörd skulle milan ”risas”. Kolaren anskaffade lämpligt granris och mossa, som han täckte hela milan med. Både på sidorna och på ”kullen”. Efter risningen skulle milan ”stybbas”. Det var ett tungt arbete för kolaren. Kolstybben, som låg omkring kolbotten skulle med en spade eller skyffel, kastas upp och täcka hela milan, så den blev helt svart. För att stybben skulle ligga kvar på sidorna använde man s.k. ”block”. Kluvna delar av en trädstam lagda på tvären och stöttade med träslanor.

I centrum av milan hade kolaren lämnat en ihållighet ”tändtrumma”. Längst ner i denna tändes milan sedan. Bäst var att använda björknäver eller tjärved, och till sist fylla trumman med ved, för att därefter lägga över kluvna vedträd. Sist skottades stybben över även här. Nu fick man tillse att milan hade en god syretillförsel. Det kunde kolaren reglera genom

”rymmingarna” nere vid roten eller marken. De tog han upp med en spade genom att avlägsna stybben så det blev hål in till veden runt om milan.

Kolaren bodde hela kolningstiden i en liten koja, som han byggt. Den hade sin plats vid en av milbottnarna. Den var anspråkslöst byggd av rundvirke täckt med jordtorv utanpå. Det viktigaste var att få en bra öppen spishärd av sten, samt en brits att ligga och sova på. Kojan var i regel liten, ca 3–4 kvadratmeter. En liten dörr snickrades. Den fick man lyfta undan när man skulle stiga in eller ut.

Kolkojan blev en central plats för kolaren under hela kolningstiden. Här lagade han sin enkla mat och intog sina måltider, och i kojans skulle han sova. Han fick ha ett nödtorftigt matförråd i kojans. (...) När alla milorna voro tända fick kolaren gå mellan dem för att tillse och sköta dem noga, dag och natt. Någon mila kunde i början ”slå”, som man sa, eller kastat av stybben på ett begränsat område. Då fick man bråttom att täcka med stybben så inte eldslågorna blev övermäktiga.

För att komma upp på milan, på ”kullen”, gjorde kolaren en stege. En trädstam, som han med yxa högg ur stora hack med jämna mellanrum till en trappstege. Det var konsten av ett litet mästerverk när man såg en välgjord sådan.

Nattetid fick kolaren bära med sig en fotogenlykta, som han lyste med efter sin kolarstig och runt sina milor.

Efter ca tre veckor var en mila nedkolad och utrivning och släckning av det färdiga kolet stundade. Till detta arbete fanns särskilda verktyg. Skyfflar, grepar, kolkrokar och harkor. För att bära kolet till en särskild plats hade man en sorts spånfat. Men först fick man skyffla bort stybben från milan. Arbetslag om 4–5 man deltog oftast i rivningsarbetet. Det var ett varmt och sotigt arbete och alla blev svarta. En man försedd med häst och kälke, med en vattentunna på, körde fram släckvatten, som han tog i ett tidigare uppgrävt vattenhål eller dylikt. Alla kol med eld och gnistor i släcktes nu omsorgsfullt. Medan det kalla kolet harkades i kolfaten och bars till en särskild plats på sidan om kolbotten. Där blev så småningom en stor kolhög. En arbetsdag gick åt för ett arbetslag att riva en mila. Dagen efter fortsatte man så med nästa mila osv tills alla var utrivna. De utrivna kolen fick sedan vaktas noga så inte eld uppstod, och allt brann olyckligtvis upp. Någon gnista kunde ha gömt sig kvar och utvecklats senare till en eld.

Man började kolvaktningen sedan första milan var utriven. Kolet var nu fraktat till en stor hög, som låg i ett så kallat "kolhus". Det hade kolaren byggt själv av långa träslanor, som en enkel gärdesgård, på tre sidor. Den fjärde sidan mot kolbotten var öppen. Här vaktade man första dygnet, sedan flyttade man till nästa milkol dagen efter osv. Man flyttade alltså varje eftermiddag till den senast rivna milan. Men man skulle också se till de två senast utrivna kolen för eventuellt uppkommen värme. Efter ungefär tre dygn ansåg man att inte faran var så stor och det räckte till om man såg till dem någon gång ibland.

Dagen kom och jag var på väg till den första kolmilan som rivits ut. Det kändes spännande inför uppgiften, ung som jag var. En stor ryggsäck fullastad med matsäck bar jag på ryggen. Även i händerna bar jag en papplåda och en fotogenlykta. Stekpanna, kaffepanna och en mindre kastrull var med i bagaget. Det var lång väg dit, ca 4 km.

(...) Första tanken var nu att ordna en liggplats och en riktig lägereld. För att inte träkolen skulle bli sura, skulle de övertäckas senare med trälämningar i storlek ca 200x80 cm. Av dessa lämningar eller luckor, byggde jag mig ett vindskydd. Först lade jag en trälämma på den ännu varma kolbotten. Så slog jag ner två störar i marken i vardera ändan om lämnen. Överst mellan störrarna fastsatte jag en träslana vågrätt. Mot träslanorna lutade jag två lämningar till tak, och vid gavlarna reste jag också för några trälämningar. Sedan hämtade jag några knippor fint granris. Det lade jag på trälämnen som låg på marken. Framför alltsammans fick brasan sin plats. Av tjärved och bränder från milan, flammade snart en präktig eld. Här var nu ordnat, med enkla medel, en bra vilo- och sovplats. Samma anordning fick göras nästa dag vid nästa milkol osv.

Övrig utrustning vid milkolet var, två hinkar fyllda med vatten, att släcka eld med om så behövdes. En rejäl kolharka och kolkrok fanns också. Viktigt var att ha en fungerande fotogenlykta, som behövdes i mörkret på natten vid milkolet, och vid färd utefter kolarestigen mellan de olika milkolen.

Kolarelivet har varit fantasifullt och nog fanns det skäl för det. Sedan mörkret fallit över skogen, var det många ljud och prassel man hörde. Kanske man tyckte just då, att de var ovanliga och inte så bekanta. Det susade i trädskronorna och knakade och knarrade. I någon tuva pep skogsmössen, eller rävens hesa skall hördes en bit bort, men allt hade en naturlig förklaring.

Brasan fick brinna ständigt. Kaffepetter stod alltid varm och färdig vid elden. Kaffedrickning blev det ofta, dag som natt. Matlagning fick bli den enklast möjliga. Jag kokade potatis och stekte fläsk eller korv. Mjök hade jag med i en literbutelj. Limpa och smör fanns också i förrådet. Allt blev svart och sotigt. Att diska och tvätta sig, blev för det mesta åsidosatt. Kaffevattnet hämtade jag i vattenhålet där släckvattnet till milan hämtats tidigare.

Mest stod blicken riktad mot den svarta kolhögen. Ibland hände det att en liten rök syntes stå upp mot himmeln som en vit pelare. Då fick jag vara påpasslig och kvickt riva fram de heta kolen med kolkroken och släcka med vatten. Under nätterna fick man ofta stiga upp och göra en ronda runt kolhögen. Då fick man sträcka upp armen med lyktan hängande, för att bättre kunna se om någon rök kunde upptäckas.

Det var aldrig tyst de första dyggen i kolhögen. Det knäppte och smällde, ibland klingande som metalljud, när kolen kallnade och sprack. När allt syntes lugnt på natten fick man sova en stund igen, och det går bra då man är ung. Först fick man lägga på nån riktig vedklabb på brasan. Man fick också gå bort till någon av de andra kolhögarna, som vaktats tidigare, några gånger varje natt för att se att det stod rätt till. (...)

Jag minns också att en natt kom den första snön denna höst. Det blev ett vitt täcke några centimeter tjockt. Allt blev vitt och fint, endast kolhögarna och milorna stod svarta som vanligt. (...) När brasan blev nedbrunnen nattetid blev det kallt, då vaknade jag. Raskt fick man upp då och lägga på några grova vedklabbar. Elden fick aldrig slockna. Jag låg förstås fullt påklädd på min risbädd med en gammal filt över mig. (...)

Otaliga kolbottnar har jag senare påträffat i skogen. Alltid har jag stannat upp några ögonblick och studerat dem närmare. Har jag också funnit en koltomt med den raserade eldhärden, har jag varmt tänkt tillbaka på dessa kolares idoga arbete.”